

Sofie De Caigny, **Bouwen aan een nieuwe thuis. Wooncultuur in Vlaanderen tijdens het interbellum** (Leuven: Universitaire Pers, 2010, 306 pp., ISBN 978 90 5867 798 3); Fredie Floré, **Lessen in goed wonen. Woonvoorlichting in België 1945-1958** (Leuven: Universitaire Pers, 2010, 316 pp., ISBN 978 90 5867 799 0).

In tegenstelling tot zijn Nederlandse lotgenoten, is de Belgische woningbezitter tot op grote hoogte vrij om zelf de vorm en kleur van de eigen woning te bepalen. *Bouwen aan een nieuwe thuis* van Sofie De Caigny laat zien welke culturele en historische wortels het Vlaamse individuele zelfbeschikkingsrecht op woninggebied heeft. Met een *laissez-faire* politiek op het gebied van ruimtelijke ordening en woningbouw hoopte een conservatieve meerderheid de door urbanisatie, industrialisatie en de verwoestingen van de Eerste Wereldoorlog op drift geraakte massa een nieuw houvast te bieden.

Verrassend genoeg voor de Nederlandse lezer, betekende deze *laissez-faire* politiek niet dat het woningvraagstuk op zijn beloop werd gelaten. In het interbellum komen organisaties van professionele en politieke woonopvoeders op, die over elkaar heen buitelden bij het formuleren van een eigen antwoord op de woningnood. Sofie De Caigny richt haar aandacht op dit sociale middenveld van georganiseerde woningdeskundigen, vanwege hun invloed, de spectaculaire stijging van hun aanhang en de uitvoerige documentatie van hun activiteiten. Als spreekbuis voor politiek en bewoner zijn deze organisaties bij uitstek geschikt voor onderzoek naar de bemiddeling tussen beiden. Normen voor goed wonen werden, al dan niet naar eigen inzicht vertaald, van boven naar beneden doorgegeven. Maar woningopvoeders informeerden woningbouwers en beleidsmakers evenzeer over de voorkeuren en favoriete woningpraktijken van bewoners.

Uiterst leesbaar en met veel gevoel voor nuances en tegenstrijdigheden laat de schrijfster zien hoe de Katholieke Arbeiders Vrouwen, de (Katholieke) Boerinnenbond en de Socialistisch Vooruitziende Vrouwen de badkamer, de keuken, de rationele woningindeling, het interieur, het woningtype, de situering en de gevel onder handen namen. Via tentoonstellingen, modelwoningen, tijdschriften en adviezen van vrouw tot vrouw, namen bemiddelaars nu eens hun achterban op sleeptouw in hun strijd voor een meer efficiënte woningindeling en hygiënischer woongedrag. Dan weer kwamen ze tegemoet aan de hardnekkige voorliefde van bewoners voor de door woningexperts zo verfoeide salon.

De in 1919 opgerichte Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken was bedoeld als platform voor bouwkundige ingenieurs, beleidsmakers, architecten, huishoudkundigen en verzuilde woningorganisaties. Door de gevarieerde deskundige en politieke samenstelling kwamen de verschillende opvattingen over het woningbouwbeleid in deze organisatie al spoedig aan het licht. Modernisten en traditionalisten verschilden van mening over de voor- en nadelen van collectief versus individueel wonen, huur versus koop en landelijk versus urbaan wonen. Dat neemt niet weg dat socialistische, katholieke en liberale organisaties elk hun eigen angstbeelden hadden over de voortschrijdende moderniteit.

Het in katholieke geest organiseren van het beter wonen ging uit van een antiurbane ideologie, die de secularisering en het rode gevaar een halt toe moest roepen. Centraal in de antiurbane ideologie van de overwegend conservatieve, katholieke burgerij stond het idee dat 'de katholieke boerenstand van een ander, moreel hogere, orde was dan de arbeidersstand in de steden'. Om het platteland niet te laten ontvolken moest de plattelandswoning en de landelijke omgeving comfortabeler, fraaier en moderner worden gemaakt, zonder afbreuk te doen aan het landelijke karakter. Bang voor de verderfelijke, rode invloed van de grote stad, probeerden katholieke voormannen tegelijkertijd de, als gevolg van de industriële revolutie ingezette, plattelandsvlucht te keren. Het aangewezen middel daarvoor was de volkstuin, die de arbeider weer in contact moest brengen met de heilzame invloed van de grond en zijn loon kon aanvullen. In dezelfde geest moest de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom (1935) bewerken dat werklozen, pendelende industriearbeiders en ambachtslieden zich omschoolden tot 'nieuwe boeren'.

Hoewel de Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken korte tijd als springplank diende om coöperatieve en esthetische vernieuwingen in de woningbouw te lanceren, lukte het socialisten en modernistische architecten niet om blijvend tot een meer progressief sociaal huisvestingsprogramma te komen. Hun woningbouwprojecten bleven klein in aantal en betekenis door de overmacht van de katholieke zuil en haar liberale conservatieve medestanders. Socialisten wilden vooral voorkomen dat de arbeidersklasse zou verburgerlijken door platte consumptie. Hoewel socialisten 'het collectieve wonen' in meergezinshuizen en hoogbouw ondersteunden, groeide de socialistische voorkeur voor eigen woningbezit in suburbane omgeving echter uiteindelijk naar die van katholieken toe. Hun achterban pendelde liever op en neer naar de goedkopere grondgebonden eengezinswoning in tuindorp of buitenwijk dan zich te behelpen met een waterpunt en latrine voor meerdere gezinnen in de vervuilde en verkrotte binnensteden.

Door zich te richten op de interventies van woningorganisaties in het sociale middenveld is Sofie De Caigny in staat om de ideologische verwevenheid van regelgeving, woordvoerder en achterban zorgvuldig te ontrafelen. Daarmee voorziet ze het primaat van particulier initiatief en privaat woningbezit in huisvestingsbeleid en ruimtelijke ordening van een duidelijke context. Het boek maakt aannemelijk dat planloze en

ongebreidelde verspreiding van de grondgebonden eengezinswoning staat voor een lange politieke traditie van antistedelijkheid en particularisme, die vooral in Vlaanderen een breed draagvlak had.

Lessen in goed wonen bestrijkt de naoorlogse episode uit de Belgische woongeschiedenis. Met de woonvoorlichting als invalshoek, vult architect en architectuurhistorica Fredie Floré het boek van historica Sofie De Caigny, qua tijd en deskundigheid aan. De zuilgebonden organisaties uit het interbellum komen ook in *Lessen in goed wonen* ter sprake. Dat is opmerkelijk omdat woonvoorlichting, zoals de auteur terecht opmerkt 'in het nog flink verzuilde Nederland' niet meer politiek gebonden was. Floré wil met haar boek laten zien, welke architecturale en ruimtelijke vertaling de wooneducatieve programma's van levensbeschouwelijke en professionele woonorganisaties kregen. De modelwoning was voor deze woonopvoedkundige instanties bij uitstek het vehikel om hun politieke, sociale, economische en culturele visies op het wonen tot uitdrukking te brengen.

Hoewel de meeste woonmodellen stof tot discussie gaven, waren de ontwerpers er doorgaans niet op uit om een harde confrontatie met bestaande woontradities uit te lokken. Evenals Sofie De Caigny, stelt Fredie Floré vast dat modelwoningen slechts bescheiden moderniseringen voorstelden voor het, in katholiek Vlaanderen, ideale woningtype: de eengezinswoning met tuin. Architecten kozen eerder voor een vorm van 'geïntegreerde moderniteit'. Een benadering die architecturale vernieuwing paarde aan bevestiging van ingesleten gebruiken en waarden.

Katholieken en socialisten stonden ook in deze periode lijnrecht tegenover elkaar wat betreft de grondslagen van het huisvestingsbeleid. De eersten hielden vast aan de financiële hulp voor particuliere bouw en eigendomsverwerving van eengezinswoningen op afzonderlijke percelen, zowel in het landelijke gebied als de stedelijke centra. Socialisten ijverden voor een planmatige en sociale aanpak van naoorlogse woningbouw, die voorrang gaf aan stedelijke huisvestingsproblemen. De nationale overheid moest in hun visie daarbij het initiatief nemen. De aanhoudende machtsstrijd tussen katholieken en socialisten leidde er toe dat beide partijen kort achter elkaar een subsidiewet ontwierpen. De katholieke wet van De Taeye uit 1948 overvleugelde echter al snel de socialistische wet van Brunfaut uit 1949, die door allerlei amendementen en uitvoeringsbesluiten werd verzwakt.

Direct na de Tweede Wereldoorlog bracht het Nationaal Instituut voor Woning en Huisvesting, dat verbonden was aan het ministerie van Volksgezondheid, de omvang van het woningprobleem in kaart. Om nieuwe constructieve technieken en architectonische oplossingen bekend te maken, organiseerde het instituut internationale tentoonstellingen en verzorgde de Belgische bijdragen op woongebied. Vanwege de geringe financiële middelen, gaf het gelegenheid aan binnenlandse en buitenlandse industriëlen om voor eigen kosten prefab bouwsystemen te demonstreren in de vorm van modelwoningen. Los van deze initiatieven nam de overheid met wisselend succes het initiatief om met nationale, kleinschalige bouwplaatsen in de huisvesting van

oorlogsgetroffenen en mijnwerkers te voorzien. Al doende leerden de verschillende ministeries dat het verstandiger was om de belanghebbenden en hun organisaties te betrekken bij de planvorming en typeontwikkeling. Zo ontbrak bijvoorbeeld in de mijnwerkerswoning de onontbeerlijke kelder om voedsel en de door de werkgever beschikbaar gestelde kolen op te slaan. Of de toegang tot de kolenopslag was zodanig gebrekkig gesitueerd, dat de kolen niet gestort konden worden. Toch bleef de kritiek op de weinige, van staatswege gerealiseerde, woningen zo groot dat een aantal onverkocht of onverhuurd bleven. Deze teleurstellende resultaten betekende het einde van de ambitie om een nationaal huisvestingsprogramma te ontwikkelen onder aansturing van de centrale overheid.

In de daaropvolgende periode werd het woningvraagstuk verkaveld tussen nationale organisaties, waarvan sommige een meer regionale werkingssfeer hadden. De Nationale Maatschappij voor Goedkope Woningen en Woonvertrekken en de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom gingen door met het ontwikkelen van woningtypen. De zuilgebonden belangenorganisaties, zoals de Kristelijke Arbeidersvrouwengilden, de Boerinnenbond en de Socialistisch Vooruitziende Vrouwen namen het interieur voor hun rekening. In de jaren vijftig versterkte Formes Nouvelles, een samenwerkingsverband van ontwerpers, producenten en critici van meubels en interieurartikelen en het Gentse Museum voor Sierkunst de gelederen van de smaakopvoeders met hun aandacht voor het 'betere meubel'. Eind jaren vijftig verloren de lessen in goed wonen hun aantrekkingskracht en vanzelfsprekende morele legitimiteit. Door toenemende welvaart, mobiliteit en scholing namen de keuzemogelijkheden toe en kregen commerciële strategieën om de woonconsument te benaderen meer ruimte.

Wie mocht denken dat Fredie Floré het toejuicht dat daarmee een eind kwam aan het moralistische en paternalistische vertoog over het 'valse' interieur en 'imitatiezucht', komt bedrogen uit. Het boek sluit af met een hommage aan de Vlaamse modernist en architectuur- en designcriticus, Karel Elnó. Hij ging door waar andere smaakopvoeders het hoofd onder druk van de commercie in de schoot legden en deed dat volgens de schrijfster bovendien radicaler en beter. Om de lezer niet op het verkeerde been te zetten, dient een dergelijke partijdige en expliciete stellingname echter vooraf verantwoord te worden.

Beide boeken dragen veel nieuw materiaal aan om de Belgische wooncultuur te begrijpen. Toch, of misschien juist daardoor, blijft het zoeken naar de grotere politieke en sociaal-economische context. Wie bouwden er nu eigenlijk en hoe verhiel particulier opdrachtgeverschap zich tot eigen woningbezit? Welke rol speelden woningbouwverenigingen en hoe zat de financiering van al dat eigen woningbezit nu precies in elkaar? *Lessen in goed wonen* geeft de minder ingevoerde lezer wat betreft de Belgische situatie wat meer houvast, maar een vergelijking hier en daar met buitenlands woningbouwbeleid had veel kunnen verduidelijken.

